

Aristoteles'in Rüya Teorisi ve "Rüyalar Üzerine" Adlı Eserinin Çevirisi

Aristotle's Theory of Dreams and the Translation of "On Dreams"

Ömer OSMANOĞLU^(*)

Özet

Rüya konusu teologlar ve psikologlar kadar filozofların da ilgisini çeken bir konu olmuştur. Rüya konusu genel olarak rüyanın mahiyeti, oluşumu, işlevleri ve yorumlanması etrafında tartışılmaktadır. Rüyaları kapsamlı bir biçimde ele alan isimlerin başında Aristoteles gelmektedir. Konu hakkında kaleme aldığı üç incelemede uyku ve rüyanın mahiyeti ve uykuda kehanetin mümkün olup olmadığını soruşturan Aristoteles, meseleleri psikolojik, biyolojik, fizyolojik ve doğalcı bir bütünlük içinde incelemiştir. Bu makalede, Aristoteles'in rüyalar hakkındaki düşünceleri ele alınmaktadır. Çalışmamızda kendisinden önceki filozofların rüyalar hakkında ileri sürmüş olduğu iddialar ana hatlarıyla ele alındıktan sonra Aristoteles'in teorileri incelenip değerlendirilmektedir. Çalışmada ayrıca Bergson, Freud, Adler ve Jung'un konu hakkındaki fikirlerine de atıflar yapılmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise Aristoteles'in "Rüyalar Üzerine" adlı eserinin İngilizceden Türkçeye yaptığımız çevirisi yer almaktadır

Anahtar Kelimeler: Rüyalar, Uyku, Duyum, Hafıza, Tahayyül

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

(*) Yrd. Doç. Dr., Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi, omer.osmanoglu@uskudar.edu.tr.

Abstract

The dream is a matter of interest to philosophers as well as to theologians and psychologists. The dreams are generally discussed around the nature of dreams, and its formation and functions and interpretation by the dream. Aristotle is the first philosopher who thoroughly investigated the matter of dream. In his three essays on dreams, he investigated the nature of sleep and dreams, whether it is possible to prophesy by the dreams. Aristotle studied dreams based on a psychological, biological, physiological and naturalistic unity. In this article, we discussed Aristotle's theories about dreams. Firstly, we focused on the Pre-Socratic philosophers and Plato's claims about dreams. Then, we examined and evaluated the theories of Aristotle. We also discussed the theories of Bergson, Freud, Adler and Jung about dreams. In the last part of the work, the Turkish translation of Aristotle's work: "On Dreams" from the English edition is attached.

Keywords: *Dreams, Sleep, Sense-perception, Memory, Imagination*

Giriş

Uykuda olmama durumu "gerçek yaşam" olarak addedildiği takdirde yaşamın gerçeküstü bir etkinliği olarak nitelendirilen rüyalar eski zamanlardan bu yana bilhassa mitoloji, psikoloji, psikiyatri, din ve felsefenin ilgisini çeken bir konu olmuştur. Rüyaların mahiyeti, oluşumu, işlevleri ve yorumlanmasına duyulan merakın yanı sıra şimdinin, geçmişin ve geleceğin sır perdesini aralamak bakımından da rüyalara muhtelif manalar atfedilmiştir. Psikologlar rüyaları insan psikolojisinin gizemlerini çözmek bakımından önemli görürken teologlar dinî yaşantının bir parçası olarak rüyaları inceleme konusu haline getirmişlerdir. Rüya tabircileri, müneccimler, kâhinler, mitolojik karakterler, peygamberler, ermişler, keramet ehli, psikanalistler ve filozoflar rüyaları bir bilgi ve haber kaynağı, şimdiki zamandan, geçmişten veya gelecekten birer iz veya işaret ya da ilham kaynağı olarak değerlendirmişlerdir.

Aristoteles'in Rüya Teorisi

Rüyaların oluşunu, işlevleri ve yorumlanması doğa bilimlerinde kullanılan yöntemlerin ötesinde başka yöntemlerin kullanılmasını icap ettirmektedir. Bu yönüyle rüyalar madd bedeni ilgilendirmesi bakımından biyoloji ve fizyolojiyi, bir ruh–beden incelemesi ve bilinçaltı soruşturması bakımından psikoloji ve psikiyatriyi, nöral süreçler bakımından nrolojiyi, görünen dünyanın ötesindeki lemlle ilişkilendirilmesi bakımından da mitoloji ve teolojiyi ilgilendirmektedir. Evren, doğa ve insan üzerine en genel ve rasyonel bir muhakeme etkinliği olarak felsefe de rüyalar konusuna bigne kalmamıştır. Farklı disiplinlerin birlikte çalışması zarureti rüya konusunun doğal olarak duyular, intibalar, zihin, Şuur, muhayyile, hafıza, muhakeme, vahiy, ilham ve hatıralar çerçevesinde ele alınmasına neden olmuştur.

Felsefe ve psikoloji tarihine yakından bakıldığında antik dönemde Herakleitos (M 535?–475), Platon (M 427–M 347) ve Aristoteles'in (M 384–M 322), modern zamanlarda ise başta Sigmund Freud (1856–1939), Alfred Adler (1870–1937) ve Carl Gustav Jung (1875–1961) olmak üzere psikologların ve Henri Bergson (1859–1941) gibi filozofların rüyalar hakkında bir takım teorileri ileri sürdüğü görülmektedir.

Bu çalışmada felsefe tarihinin en kudretli filozoflarından birisi olan Aristoteles'in rüyalar hakkındaki düşünceleri ele alınmaktadır. Aristoteles'in "Rüyalar zerine" adlı çalışmasında ortaya koyduğu rüya teorisi çalışmanın merkezinde yer almakta, bu konuda Aristoteles'in yaptığı diğer iki çalışmaya da yeri geldikçe atıflar yapılmakta ve onun fikirleri rüyaları bilimsel araştırmalarında önemli bir konuma yerleştiren Freud, Adler ve Jung'un görüşleriyle ve ağdaş psikolojiyi fikirleriyle ciddi bir biçimde etkilemiş olan Bergson'un teorileriyle karşılaştırılmaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise Aristoteles'in "Rüyalar zerine" adlı eserinin İngilizceden Türkçeye yaptığımız çevirisi yer almaktadır. Çalışmanın amacı, Aristoteles'in rüyaların oluşunu ve mahiyeti hakkındaki düşüncelerinin natüralist ve akılcı yönlerine işaret etmek ve bunu rüyalar konusunda ileri sürülen ağdaş teorilerle ilişkilendirmektir. Bu sayede, Aristoteles'in rüya teorisinin

skdar
niversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

Ömer OSMANOĞLU

kendisinden sonraki döneme etkilerini görmek bir imkan haline gelecek ve çağdaş psikolojiye ilham olabilecek hususlar açığa çıkarılmış olacaktır.

Aristoteles uyku ve rüyalar konusunda sistematik olarak düşünen ilk filozoftur. Hekim bir babanın oğlu olması, canlılara dair incelemelerinde bilimsel bulgulara sık sık yer vermesi ve kendisinden önce ileri sürülen savları sistematik bir zeminde tartışmaya ehemmiyet göstermesi Aristoteles'in ayırıcı vasıflarından sadece birkaçıdır. Aristoteles, uyku ve rüyalar hakkında kaleme aldığı eserlerinde, fizik ve biyoloji sahalarında da izlediği üzere, bilimsel bir yaklaşım sergilemekte ve hem öncekilerin hem de kendisinin keşfettiği bilimsel bulgulara dayanmaktadır.

Aristoteles uyku ve rüyalar konusunda bildiğimiz kadarıyla üç eser yazmıştır.¹ Bu eserlerde sırasıyla; uyku ve uyanıklığın mahiyeti, rüyaların doğası ve oluşumu ve son olarak rüyaların yorumlanmasına dair bazı problemleri tartışmaktadır. Bu eserler şunlardır:

(a) *Uyku ve Uyanıklık Üzerine* (Lat. *De Somno et Vigilia*, Gre. Περὶ ὕπνου καὶ Ἐγρηγόρευσης),

(b) *Rüyalar Üzerine* (Lat. *De Insomniis*, Gre. Περὶ Ἐνυπνίων),

(c) *Uykuda Kehanet Üzerine* (Lat. *De Divinatione per Somnum*, Gre. Περὶ τῆς καθ' ὕπνον Μαντικῆς).

Bu üç eser, Aristoteles'in doğa felsefesine (*phusike akroasis*) dair incelemeleri ile metafizik (*prote philosophia*) hakkındaki incelemelerinin arasında yer alacak şekilde Rodoslu Andronikos (MÖ 1. yy.) tarafından tasnif edilen ve Romalı Giles (1243–1316) tarafından “Doğa Hakkında Kısa Risaleler” (ya da “Küçük Doğa Tarihi Kitapları”) olarak isimlendirilen “Parva Naturalia” kapsamındaki eserlerdir. Ruh, duyum, algı, hafıza, hatırlama, solunum, uyku ve uyanıklık, rüyalar, uykuda kehanet, gençlik

---

1 Bu eserler farklı uzmanlar tarafından çevrilmiş ve yorumlanmıştır. Bunlardan bazıları: Hammond 1902; Γρατσιάτος 1912; Tricot 1951; Mugnier 1953; Ross 1955; Hett 1975; van der Eijk 1994; Pigeaud 1995; Gallop 1996; Dönt 1997; Morel 2000; Repici 2003; Σωτηράκης, Ευσταθίου 2006.

ve ihtiyarlık, yaşam ve ölüm gibi konuların ele alındığı bu eserlerin Aristoteles'in Lykeion'daki etkinlik döneminde kaleme alınmış olduğu tahmin edilmektedir.

Aristoteles'ten Önceki Dönemde Uyku ve Rüya Anlayışı

Antik Yunanlar tanrıların gönderdiği mesajları taşımacıları, geleceği tahmin etmede birer haber kaynağı olmaları, tedavi edici bir fonksiyon icra etmeleri ve ölümlerle iletişim kurmanın bir aracı olması hasebiyle rüyalara ayrı bir değer veriyorlardı. Onlar rüyaları, aynı zamanda hakikati öğrenmenin bir yolu olarak da telakki etmişlerdi. Bunların yanı sıra, uyku ve rüya mefhumlarını akılcı bir biçimde yorumlamaya da çalışıyorlardı. Antik Yunan dünyasında Homeros, Hesiodos (d. MÖ 700) ve Pindaros (MÖ 517–MÖ 438) gibi şairler, Aeschylus (MÖ 525–MÖ 456), Sophokles (ö. MÖ 406) ve Euripides (MÖ 480–MÖ 406) gibi tragedya yazarları, tarihçi Herodot (MÖ 484–MÖ 425) ve hekim Hipokrat (MÖ 460–MÖ 370) rüya konusuna ilk temas eden isimler olmuştur. Onların çalışmalarında rüya konusu dağınık ve sistematik olmayan bir biçimde ele alınmıştır. Herakleitos (MÖ 535–MÖ 475), Empedokles (MÖ 495–MÖ 430), Parmenides (MÖ 501–MÖ 460), Leukippos (MÖ 5. yy) ve Demokritos (MÖ 460–MÖ 370) gibi Pre-Sokratik filozoflar uyku ve rüyaların oluşumuna natüralist ve akılcı açıklamalar getirmeye çalışmıştır.² Özellikle Ksenophanes (MÖ 570–MÖ 480) ve Herakleitos rüyalara rasyonel ve eleştirel bir açıdan yaklaşmayı denemişlerdir.

İlyada ile Odysseia destanlarının yazarı Homeros uyku durumunu, bilinçsizlik ve düşünce gücünün örtüldüğü bir süreç olarak ele alır. Homeros'ta bilinç etkinliklerindeki azalmanın nedeni, anlama ve düşünce

2 Christina S. Papachristou, "Aristotle's Theory of 'Sleep and Dreams' in the light of Modern and Contemporary Experimental Research", *E-LOGOS Electronic Journal For Philosophy*, University of Economics Prague, 17/2014, s. 4.

Ömer OSMANOĞLU

yetisinin uyku sürecinde zaafa uğraması ve işlevini yerine getirememesidir. Bu zaaf, tanrılar ile insanların üzerine “dökülen” bir sıvı olarak tahayyül edilen “tatlı uyku”dur.³

Homeros’un uyku ve rüya hakkındaki görüşleri Orpheus–Pythagoras geleneğinde, ruh göçü öğretisiyle sentezlenerek yeniden yorumlanır. Pythagoras geleneği ruhun tanrısal kökenine vurgu yapmak ve insanın rüyalandaki edilgenliğini etkin bir konuma yükseltmek bakımından Homeros’tan ayrılır. Buna göre uyku beden açısından bir ölüm, ruh açısından ise bedensel ilgilerden kurtuluş anlamında bir diriliş durumudur. Pythagoras geleneğine göre, uykuda ruh bedenden ayrılarak tanrısal yurduna bir dönüş yolculuğu yapmaktadır. Bu yolculuk neticesinde tanrısal gerçeğe erişip açıklanmaktadır (*mantike*, kehanet). Bu durumda rüyalar açıklanmanın ve gerçeğe ulaşmanın araçları olarak işlev görmektedir.⁴

Miletli tarihçi Hekataios (MÖ 550–MÖ 476) ve daha sonra Ksenophanes, Homeros ile Hesiodos’un fikirlerini “eskilerin uydurmaları” olarak nitelendirir. Ksenophanes’in uyku aracılığıyla kehaneti (*mantike*) reddettiği rivayet edilmektedir. Ksenophanes’in bu tavrı Herakleitos’ta da derinleşerek devam eder. Açıkçası Herakleitos, Pythagoras’ın rüyaların ilahî kaynağına vurgu yapan ve onları Tanrılar tarafından gönderilen görüntüler olarak ele alan anlayışına karşıdır. Herakleitos, *mantike* anlayışı yerine rasyonel ve epistemolojik bir zemin üzerinden uyku ve rüya konusunu yeniden yorumlar. Herakleitos’un rüya soruşturmasında iki ana husus ön plana çıkar: Uyku (*hipnos*) ile bilinç etkinlikleri arasındaki ilişkiler ve rüyalar yoluyla hakikatin bilgisine ulaşmanın mümkün olup olmadığı. Herakleitos’a göre “uykuda olmak” hem gerçekten uyuma edimine işaret eder hem de mecazen varoluşun anlamını idrak edememek, *Logos*’tan bîhaber olmak anlamına gelir. Uyku durumu Herakleitos’a göre kısmî olarak bir ölüm

3 Cengiz Çakmak, “Herakleitos’ta Uyku ve Rüyalar”, *İnsancıl*, cilt.4, ss.1–7, 2005, s. 1.

4 Çakmak, *A.g.e.*, s. 2.

Aristoteles'in Rüya Teorisi

yaşamıdır; yaşam ile ölüm arasındaki bir ara bölgedir. Zira Yunanlara göre Ölüm ve Uyku Gece'nin çocuklarıdır. "İnsan yaşarken ölüye dokunur uykusunda." Bu fragman iki yönlü olarak yorumlanabilir: İlki, uykuda bilişsel etkinlikler en alt seviyeye iner. İkincisi, bu fragmanda Orpheus–Pythagoras çizgisinin uyku ve rüya tasavvuruna karşı bir tavır söz konusudur.⁵

Herakleitos'un "ruh" kavramını Aristoteles'in "buhar" olarak yorumlamasını dikkate aldığımızda ve evrensel ruh ile bireysel ruhların aynı malzemeden yapıldığını hatırladığımızda Herakleitos'a göre bireysel ruhlar kendilerini kuşatan kozmik ateş sayesinde bilinçli duruma gelirler. Uyanık haldeyken insan duyu organları aracılığıyla kozmik ateşle olan irtibatını güçlendirir ve bu ateşten beslenmek suretiyle daha ışıltılı ve bilinçli bir konuma erişir. Uyku, doğrudan doğruya duyu algılarına dayanmadığı ve uyku sırasında duyu kanalları yeterince beslenemediği için rüyada ortaya çıkan görüntüler Herakleitos açısından pek bir anlam ifade etmez. Diğer yandan, uyku sırasında bedensel faaliyetler en alt düzeye inerse de bilişsel etkinlikler tam anlamıyla durmuş olmaz ve böylece "uykudaki insanlar da dünyadaki oluştaki katılırlar."⁶ Uykuda ruhun *Logos*'la olan bağı zayıfladığı için uyuyan ruhun gördükleri sadece sübjektiflikten uzak görüntülerdir.⁷ Ruh uyku durumunda bedenden ayrılmak bir yana, kendi içine kapanır ve tanrısal hakikati öğrenmenin zemini olan *Logos*'tan uzaklaşır. Özetle, Herakleitos uyku durumunu bir tür bilinçsizlik durumu olarak gördüğü için rüyalar gerçeğe ulaşmanın ve geleceği öğrenmenin bir yolu olamazlar. Rüyalar, hakikate ulaşmak bakımından değer taşımasalar da insanların kendi dünyalarını "zayıf kandil ışığı"yla aydınlatan öznel yaşantılardır. Dolayısıyla tanrısal hakikatin bilgisine ulaşmak Pythagorasçı uykuda değil,

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

5 A.g.e., s. 3.

6 A.g.e., s. 4.

7 "Uykuda olmayanlar için tek ve ortak bir kosmos vardır. Uykuda olanlarsa kendi özel dünyalarına kapanırlar."

Ömer OSMANOĞLU

Herakleitosçu uyanıklıkta mümkündür: “Uyanıkken bütün gördüğümüz ölüm, uyurken gördüğümüz ise uykudur.”⁸

Aristoteles’e geçmeden önce son olarak Platon’un uyku ve rüyalar hakkındaki görüşlerine ana hatlarıyla bakmakta fayda vardır. Platon, bir yandan, tıpkı Pythagoras gibi rüyaları tanrılardan alınan mesajlar olarak kabul ederken diğer yandan rüyaların felsefî ve bilimsel yönlerini ortaya çıkarmaya da yönelmiştir.

Platon, *Devlet*’te tanrısal her şeyin yanıltmaya ve aldatmaya tamamen uzak olduğunu, tanrının sözde ve eylemde uyumlu, bütünlüklü ve doğru bir varlık olduğunu belirttikten sonra tanrının insanları ne uyanıkken ne de uyurken yolladığı görüntülerde, ne sözlerle ne de işaretlerle yanılttığını vurgular.⁹ Bu vurgu, Platon’un, tanrının insanları uyurken onlara görüntüler yolladığına, bunu onlar uyanıkken de yaptığını inandığını açıkça göstermektedir.¹⁰

Devlet’teki bir diğer pasajda Platon uyku ve rüya konusunu mecazî bir biçimde yorumlar. Bu yoruma göre, “İyi idea”sını kavrayamayan, bütün sınavlardan geçemeyen, varlık (olma–hali) yerine görünüşü esas alan, mevcudu “bilgi” yoluyla değil de “sanı” yoluyla tanıyan kimseler “rüyalar içinde kaybolup gitmişler”dir ve böyle insanlar “hayat uykusu”nu aşağıda, Hades’te tamamlayarak uykuda yok olup gideceklerdir.¹¹ Dünya hayatını doğru yorumlayamayanları Platon hem burayı hem de öte âlemi uykuda ve rüyada geçiren insanlar olarak nitelendirmiştir. Aynı şekilde, güzel şeylere inanıp da güzelin kendisinin var olduğuna inanmayan ve güzele yönlendirildiği halde bile bu yolu izleyemeyen, uyanıkken ya da uyurken şeylerin yansımalarını yansıma değil de gerçek zanneden kimselerin hayatı

8 Çakmak, A.g.e., s. 6.

9 Platon, *Devlet*, (Çev. Cenk Saraçoğlu, Veysel Atayman), (İstanbul: Bordo Siyah Yay. 2005), 382e.

10 A.g.e., 383b.

11 A.g.e., 534c.

Aristoteles'in Rüya Teorisi

da gerçek değil, rüyadan ibarettir. Gerçekte uyanık kimse ise “salt güzel”in varlığına inanan, güzele bu güzelliği paylaşan şeylere bakar gibi bakabilen ve ne şeylerin kendilerini o salt güzelin yerine koyan ne de bunun aksini yapan kimsedir.¹²

Platon uyku ve uyanıklık durumu hakkındaki ilgi çekici görüşlerini *Theaitetos* diyalogundaki bir pasajda da tartışmaktadır. Bu pasajda Platon, uyanıklık adını verdiğimiz durumun aslında bir uyku hali ve bu haldeki tüm düşüncelerimizin de bir rüyadan ibaret olup olmadığını nasıl anlayabileceğimizi sorar. “Ya da uyanık mıyız ve uykudaki bir diğeriyle mi konuşuyoruz?” Pasajın devamında ise bunu ispatlamanın kolay olmadığını ve kuşkulanan için yeterli sebeplerin bulunduğunu söyler. Çünkü hayatımız uyku ve uyanıklık arasında eşit olarak bölünmüş durumdadır ve varoluşun her iki alanında da ruh şu an aklımıza sunulan düşüncelerin doğru olduğunu iddia etmektedir. Bu, hayatımızın yarısında uykuya dair gerçeği, diğer yarısında ise uyanıklığa dair gerçeği teyit ettiğimiz anlamına gelir. Ve her ikisine de eşit olarak güvenme eğilimi içinde oluruz.¹³

Platon'un rüyalar hakkındaki düşünceleri onun ruhun akleden, iştah duyan ve öfkelenen üçlü yapısının etkilerini taşımaktadır. Platon, bazı dürtülerin rüyalarda açığa çıktığını ve onları bozup kirlettiğini ileri sürer. Buna göre, insanların doğuştan getirdiği bazı gereksiz hazlar, zevkler ve örfler, âdetlere ve düzene ters düşen dürtüler rüyada serbest kalırlar. Eğer bu olumsuz dürtüler, yasalar ve akılla işbirliği yapan iyi dürtüler sayesinde denetim altına alınmazlarsa mantıklı ve sakin bölümün hâkimi olan ruh bölümü uykudayken “rüyada ayaklanırlar.” Ruhun “hayvansı ve esrik” kısmı uykuyu üzerinden atarak yerinden kalkar ve oradan uzaklaşıp hazların tadını çıkarmak ister. Bu dürtüler, mantıktan, akıldan ve utançtan tamamen

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

12 A.g.e., 476c–d.

13 Platon, *Theaitetos*, çev. Furkan Akderin, (İstanbul: Say Yayınları 2014), 158, s. 49–50.

Ömer OSMANOĞLU

kurtulmuşçasına her şeyi göze alırlar.¹⁴ Ruhun sağlıklı ve mantıklı bir insan, böyle kötü rüyalar görmek istemiyorsa aklını harekete geçirmeli ve onu iyi düşüncelerle beslemelidir. Böylece, ruh rüyada haz ve acıyla kargaşaya sürüklenmekten kurtulmuş olur. Rüyalarını kurtaran kimseler, Platon'a göre kendi düşünceleriyle baş başa kalırlar ve hâlâ anlayamadıkları ve geçmişe, şimdiye ya da geleceğe ait bazı bilgiler üzerinde kafa yorma fırsatı elde etmiş olurlar. Ruhun iştah duyan kısmını ne aç bırakmış ne de aşırı beslemiş,¹⁵ ruhun atılğan ve öfkeli yanını sakinleştirmiş bir insan yatağında dinlenmeye çekildiğinde dürtülerini ve öfkeyi uyuşturmuş ve sadece içinde aklın konakladığı üçüncü bölümü harekete geçirmiş demektir. Gerçek dinlenme budur ve bunu başarmış insan hakikati muhakkak ki kavrayacak ve rüyalarının görüntüleri örf, âdet ve yasaya çok az aykırı olacaktır. Platon'a göre her insanın içinde, hatta gayet düzenli, doğru dürüst gibi görünen kimselerin içinde bile, anarşist, vahşi ve ürkütücü dürtüler yaşamaktadır. İşte bu dürtüler, eğer denetim altına alınmazlarsa kendilerini rüyalarda gösterirler.¹⁶ Platon'un denetim altına alınmamış kötü dürtülerin rüyalarda açığa çıktığını belirtmesi çağdaş psikologların gündelik hayat, arzular ve rüyalar arasında kurduğu ilişkileri hatırlatmaktadır.

Platon *Menon* diyalogunda öğrenmenin anımsamak olduğu yönündeki teorisini açıklarken rüya benzetmesine başvurur. Bu benzetme, onun rüyalar hakkındaki görüşlerine dair bir ipucu vermektedir. Diyalogda, bir köleye

---

14 Platon burada işi ileri götürüp şu sıra dışı pasajları yazacaktır: “Hiç tereddüt etmeden kendi öz annesi ile ya da başka herhangi bir insan ile tanrı ve hayvan ile ilişkiye girmeye çalışır...” *Devlet*, 571c.

15 Platon burada dönemin hâkim hekimlik öğretilerine bağlı kalarak tamamen diyet tabanlı bir “uyku öğretisi” (teorisi) geliştiriyor demek yerinde olacaktır. Bu anlayış uzun yıllar etkisini sürdürmüş, özellikle Yeni-Pythagorasçılar bu teoriyi büyük bir ciddiyetle pratiğe geçirmeye çalışmış, akşamları, yatmadan önce yapılan vicdan muhasebesinin ilkelerini buradan türetmişlerdir (Iamblichos, *de vita Pythagoras*, 256). (*Devlet*, Ç.N.).

16 Platon, *Devlet*, 571b–572b.

Aristoteles'in Rüya Teorisi

matematik problemi çözdürürken onun içinden doğurtma yöntemiyle çıkan bilgiler rüyalara benzetilir. Platon'a göre kölenin içinden çıkan bilgiler, "kendinden olmayan" bilgiler değildir. Köle, öncesinde bunları bilmiyordu fakat bu bilgiler onun içinde mevcuttu. Dolayısıyla insan, içinde bulunan fakat henüz bilmediği şeyler hakkında da doğru hükümler verebilir. Platon, bunların "bir rüyada imiş gibi belirdiklerini" söyler. Aynı şeyler üzerinde daha sık ve başka türlü türlü sorguya çekilirse, insanın içinden daha doğru bilgiler de edinilebilir. Bilgiyi "kendiliğinden bulmak, onu yeniden anımsamak"tır.¹⁷ Platon'un bu görüşlerinde Pythagorasçı ruh göçü anlayışının izleri mevcuttur ve öğrenmek, adeta bir rüya gibi anımsamak anlamına gelmektedir.

Son olarak, Platon'un kozmolojik öğretilerini anlattığı *Timaios* diyalogu, uykunun hem fizyolojik hem de teolojik yönlerini ele alması bakımından kayda değer görünmektedir. Platon burada, uyku ve rüya olgularını bedensel-tensel olgular çerçevesinde analiz eder. İnsan vücudunun bedensel-tensel parçaları birbirine benzediği için bedende bütünsel olarak aynı duygulanım kaideleri geçerlidir. Ten, bir nesneyle temasa geçtiğinde, nesnenin devinimleri tenden geçip ruha ulaşır. Ve böylece algılama gerçekleşir. "Dış ateş" geceleyin çekilince, "iç ateş"¹⁸ de ondan ayrılmış olur

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

17 Platon, *Menon*, çev. Adnan Cemgil, (Maarif Matbaası 1942), 85c-d. Tasarımlar rüyadaki gibi hareket ederler, gerekli sorular ve incelemeler sonucunda bilinçli bilgi haline gelirler. Öyleyse öğrenmek (bilgi edinmek) daha önceden var olan, bulanık şeyleri anımsamaktır (anamnesis). Demek ki ruhta bilinçsiz halde bulunan doğuştan tasarımlar bulunmaktadır. (Bilgi teorilerinin a priori anlayışı) ve bilgi, bir temele logos'a bağlanarak, güvenilirleşir. (Ç.N.).

18 Cengiz Çakmak'ın da belirttiği üzere nem ya da buhar, Eski Yunan dünyasında iki yönlü bir sürece tâbidir. Soğuduğunda veya "aşağı yolu" tuttuğunda su olur; ısıtıldığında, yani "yukarı yolu" tuttuğunda ise sıcak, buhar ve nihayetinde ateş olur. Buhar, yani ince ve sıcak hava, yakıcı olma özelliğinden ötürü ateş olarak da değerlendirilir. Ruhun malzemesi ister ateş, isterse kuru ve sıcak hava olarak yorumlansın, evrensel ruh ile bireysel ruhlar aynı malzemedan yapılmıştır. Buna göre, bireysel ruhlar kendilerini kuşatan kozmik ateş

Ömer OSMANOĞLU

ve netice itibarıyla değişir, sönmeye yüz tutar. “Tanrılarının görüşü korumak için buldukları göz kapakları kapanınca, iç ateşin gücünü durdurur.” Böylece iç devinimleri yatıştırır, yumuşatır ve bu dinginlik, dinlenmeyi yaratır. Platon’a göre dinlenme derin olunca, hemen hemen rüyasız bir uyku insanı kaplar. İçeride kalan devinimler çok güçlüyse, bu devinimler dış dünyada imgelemimize gelen aynı özden birçok imge uyandırır.¹⁹ Görüldüğü üzere Platon, uykuda görülen rüyaları içeride kalan güçlü duyum algılarının etkileri olarak resmetmektedir.

Timaios’un bazı sıra dışı pasajlarında Platon’un, rüyaların tanrısal ve nebevî kökenlerini de vurguladığı görülmektedir. Buna göre, ölümlü olan insanoğlunu oluşturanlar, ona elden geldiğince iyi bir biçim vermek amacıyla ruhun kötü yanlarını bile düzeltmeyi başarmışlar ve az çok gerçeğe ulaşabilmesi için “geleceği görme bilgisi”ni insanoğluna vermişlerdir. Üstelik Tanrı, geleceği görme bilgisini, insanoğlunun “akıldan yana zayıf yanı”na vermiştir. Çünkü gerçekten tamamıyla akli başında olan hiçbir insan, tam anlamıyla doğru, geleceği tam görür bir bilince varamaz. Bunu ancak “akıl kudretini bağlayan uykudayken” veya akıl, hastalık ya da coşkunluktan ötürü yolunu şaşırılmışken başarabilir. “Rüyada ya da uyanıkken, bilme kudretiyle, coşkunlukla söylemiş olduğu sözleri hatırlayıp onlar üzerinde düşünmek, görülmüş bütün hayalleri akılla denemek, onların ileride olacak ya da olmuş bir kötülük ya da iyiliği nasıl, kime haber verdiklerini araştırmak insanoğluna düşer.” Fakat bir insan sayıklama halindeyken, akli başına gelmeden önce

---

sayesinde bilinçli hale gelirler. İnsan uyanıkken duyu organları aracılığıyla kozmik ateşle olan bağı güçlendirir ve bu ateşten beslenerek daha ışıltılı ve bilinçli bir konum kazanır. Ruhun, dıştaki ateşle bağı sağlayan ve onu besleyen, uyanık durumdayken açık olan duyu kanallarıdır. Beden uykuya daldığında ise kozmik ateşle bağı sağlayan, kozmik ateşi çeken duyu kanalları kapanmaktadır. Çakmak, *a.g.e.*, ss.3–4. Platon da muhtemelen bu görüşlerin etkisiyle teorisini inşa etmektedir. Aristoteles de yer yer bu görüşlerden etkilenmiştir.

19 Platon, *Timaios*, çev. Erol Güneş, Lütfi Ay (İstanbul: Cumhuriyet Dünya Klasikleri 2001), ss.48–49.

Aristoteles'in Rüya Teorisi

gördüğü ya da söylediği şeyler hakkında kesin bir yargıya varamaz. Bu nedenle yasa, Platon'a göre, "tanrıların ilham ettiği bilmeye dair" hüküm yürütmek amacıyla "peygamberler soyu"nu çıkarmıştır; peygamberler ise "bilmenin tercümanı"dırlar.²⁰ Bu pasajlar, Tanrı tarafından insana geleceği görme bilgisinin verildiğini, bu bilginin aklı başındayken değil de rüyada ya da uyanıkken sayıklama, kendinden geçme veya coşkunluk halinde ortaya çıktığını, ortaya çıkan bu malzeme hakkında ancak peygamberlerin veya onların soyundan gelen kimselerin kesin hüküm vereceğini, peygamberlerin tanrının ilham ettiklerini tercüme eden bilginler olduğu vurgulanmaktadır. Platon'un bu teorisi, Aristoteles'in "Uykuda Kehanet Üzerine" adlı kitabında eleştiri oklarını yönelttiği hususlardan birisi olacaktır.

Aristoteles'in Uyku Teorisi

Antik Yunan'da uyku ve rüyalar konusundaki felsefi ve bilimsel çalışmalar Aristoteles'in yazılarında en üst noktasına ulaşmıştır. Aristoteles, Platon'un etkisinde kaldığı gençlik yıllarında yazdığı *Peri Philosophias*'tan geriye kalan bir parçada, Pythagorasçı görüşe paralel bir biçimde, ruhun uykudayken göksel doğasına döndüğünü ve gelecekte haberler aldığını belirtmiş olsa da²¹ olgunluk dönemlerinde yazdığı "Uyku ve Uyanıklık Üzerine", "Rüyalar Üzerine" ve "Uykuda Kehanet Üzerine" adlı eserlerinde bu görüşü terk edecektir. Bu dönüşümde Herakleitos'un görüşlerinin etkisinin olması muhtemeldir. Aristoteles, ilk iki eserde uyku ve rüyalar hakkında natüralist, fizyolojik, biyolojik ve rasyonel değerlendirmeler yaparken, son eserde rüyalarda tanrılardan geldiği kabul edilen kehanet (*mantike*) anlayışını reddedecektir.

20 A.g.e., s. 85.

21 Çakmak, a.g.e., ss. 2 ve 7. Ayrıca bkz. Peters, F.E., "Greek Philosophical Terms", (New York: New York University Press 1967).

Ömer OSMANOĞLU

“Uyku ve Uyanıklık Üzerine” adlı eserinde Aristoteles, uykunun canlı organizmalar için bir gereklilik olduğunu vurgular. Uyanık olan her canlının uyku kabiliyetine sahip olması kaçınılmazdır çünkü canlıların güçlerini sürekli olarak gerçekleştirilmeye devam etmesi olanaksızdır. Doğal işlevleri olan tüm organlar, çalışma sürelerinin doğal sınırının ötesinde çalıştıklarında güçlerini kaybetmek durumundadır.²² Doğal bir işleve sahip tüm bedensel parçalar kesintisiz olarak harekete devam edemediği için uyku duyu organlarına dinlenme sağlar.²³ Uyku, canlı organizmalardaki belirli işlevlerin, özellikle de algılamının engellenmesi anlamında bir bağdır; uykunun gevşemesi ya da hafifletilmesi ise uyanıklıktır.²⁴

Aristotelyen teleolojiye göre doğa bir son uğruna çalışır ve bu son “iyi”dir. Doğanın devindirme gücüne sahip olduğu her canlı devinmenin keyfini daimî ve sürekli olarak çıkaramayacağı için dinlenme gerekli ve yararlıdır; uyku da dinlenmek için, dolayısıyla canlılığın korunması ve sürdürülmesi için vardır ve zaruridir.²⁵ Görüldüğü üzere uyku, tam anlamıyla “dinlenme”dir ve canlılar için iyi bir şeydir. Onarıcı bir işlevi olan uyku, vücudun dinlenmesine ve gençleşmesine de yardımcı olur.²⁶

Aristoteles’e göre uyku, kalpte bulunan “başlıca duyu yetisi”nin ya da “esas duyarlı/algılayıcı bölüm”ün soğutulması işlevini görmektedir. Uyku esnasında beynin etrafındaki bölge soğutucu gibi davranırken uykuya neden olan şeyler sıcaktır. Buna göre, uyku esnasında vücut sıcaklığı yukarı ve aşağı doğru gitmektedir. Hareket halindeyken, solunum kaynağı kalp bölgesidir ve genel olarak soğutma işlemini kalp gerçekleştirmektedir. Yani, uykuya

22 Aristoteles, *De Somno et Vigilia (Uyku ve Uyanıklık Üzerine)*, *The Works of Aristotle*, (Translated into English Under The Editorship of W. D. Ross), Vol. III içinde “Parva Naturalia” by J.I. Beare and G.R.T. Ross, (Oxford: Clarendon Press 1931), 454b, s. 365.

23 Christina S. Papachristou, *a.g.e.*, s. 23.

24 Aristoteles, *De Somno et Vigilia*, 454b20–25, s. 366.

25 Aristoteles, *De Somno et Vigilia*, 455b10–15, s. 369.

26 Ch. S. Papachristou *a.g.e.*, s. 23.

Aristoteles'in Rüya Teorisi

sıcak şeyler (mesela beslenme) neden olurken, uyku bir soğutma işlemi olmak durumundadır.²⁷

Aristoteles'in Rüya Teorisi

Aristoteles "Rüyalar Üzerine" adlı incelemesinde, rüyaların ruhun hangi yetisinde ortaya çıktığını araştırmakla işe başlar. Rüyalar, akıl yetisine mi yoksa duyum yetisine mi aittir? Uyurken hiçbir şey bilfiil olarak algılanmadığına göre Aristoteles rüyaların duyum yoluyla algılanmadığı sonucuna varır.²⁸ Rüya'yı tamamen muhakeme yoluyla da algılamayız ama ruh, uykudayken görünenler hakkında bazı savlar ileri sürer. Nasıl ki uyanıkken duyumsadığımız nesnelere hakkında isabetli ya da isabetsiz bir biçimde akıl yürütüyorsak bazen uykudayken de görünen imajlara ek olarak başka şeyler düşündüğümüz olur. Dolayısıyla uykuda görünen her imaj sıradan bir rüya-imajı olmayıp aynı zamanda düşüncenin de bir işlemini gerektirir.²⁹

Diğer yandan, ruhun tahayyül yetisi ile algılama yetisinin çalışması için bir duyum nesnesinden uyarı almak gerekir. Yani yanlış yorumlamak için bile duyum almamız şarttır. Rüya sanrılara benzediğine göre o halde rüya gören birinin duyum yetisinin hiçbir biçimde faal olmadığını söylemek de doğru değildir. Bu durumda, etkilenimler rüyada da uyanıkken olduğu gibi duyuları belirli bir şekilde uyarmakta ama bunu uyanık halde olduğundan daha farklı bir biçimde gerçekleştirmektedir. Demek ki, "rüya görmek" kanaatte bulunmanın veya düşünmenin saf bir işlemi olmadığı gibi tamamen duyum yetisinin de bir işlemi değildir.³⁰

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

27 Ch. S. Papachristou, *a.g.e.*, s. 25.

28 Aristoteles, *De Somniis (Rüyalar Üzerine)*, *The Works of Aristotle*, (Translated into English Under The Editorship of W. D. Ross), Vol. III içinde "Parva Naturalia" by J.I. Beare and G.R.T. Ross, (Oxford: Clarendon Press 1931), 458b5, s. 378.

29 *A.g.e.*, 458b10–25, ss. 378–379.

30 *A.g.e.*, 458b25–459a5, ss. 379–380.

Ömer OSMANOĞLU

Yukarıdaki sonuçları özetleyecek olursak³¹:

(a) Rüya, koşulsuz bir biçimde algılamaya ait değildir. Böyle olsaydı bir rüyada koşulsuz bir şekilde görüp duymak mümkün olacaktı. Ancak uykuda hem belirli duyular hem de birincil duyu yetisi/ortak duyu etkisiz haldedir ve bu sebeple rüyalar aldatıcı olurlar ve “bize gerçekliğin sadık görüntüsünü sunmazlar.”

(b) Rüya, muhakemede bulunmak değildir. Çünkü fikir ileri sürme veya yargıda bulunma, “kendisi aracılığıyla doğru ya da yanlış yargılarda bulunmamızı sağlayan yetilerden ya da alışkanlıklardan birisi” olarak tanımlanır. Fikir, algılamadan sonra gerçekleşir ama rüyalarda bu mümkün olamaz. Aristoteles yorumcusu Michael Ephesus (12. yy), uyku esnasında, düşünceyi tıpkı algılama gibi işlevini yerine getiremediğini söyler.

(c) Rüya, düşünmek de değildir. Düşünce; inanç ya da bilgiyle sonuçlanan bilişsel (*cognitive*) bir süreçtir. Dolayısıyla uyku esnasında, imgelemenin üzerinde ve ötesinde gerçekleşen gerçek düşünceler de olamaz.

(a) ve (b)'den, rüyanın ruhun rasyonel veya muhakeme eden kısmına ait olmadığı açıktır. Bir başka deyişle, uyku halindeyken düşünemeyiz. Bununla birlikte Aristoteles, bu konuda belirsizdir. Çünkü rüyada “bazen muhakeme, görülen şeyi yalanlayabilir, tıpkı uyanıklık halindeyken olduğu gibi ve diğer zamanlarda [muhakeme] bundan alıkoyar ve imajların basit bir takipçisi haline gelir...”

O zaman rüya nasıl ve hangi yolla gerçekleşmektedir? Aristoteles'e göre tahayyül yetisi ile duyum yetisi birbirlerinden farklıdır. Tahayyül yetisi, bilfiil halindeki duyum yetisinin etkisi altında doğar. Öyleyse rüya bir çeşit tahayyüldür. Rüya, uyku sırasında ortaya çıkan imajdır ve bu imaj basit ve özel bir tarzda ortaya çıkar. Daha açık bir ifadeye rüyalar, uykuda cereyan eden, orada zuhur eden bir çeşit zihinsel imaj ya da imgelerdir. Rüya, algılama yetisinin bir etkinliğidir, ancak tahayyül etme yoluyla bu yetiye

---

31 Ch. S. Papachristou, *a.g.e.*, ss. 14–15.

Aristoteles'in Rüya Teorisi

aittir.³² Tam da bu noktada şu soruyu sormak gerekir: Rüya ile tahayyül arasındaki fark nedir? Aristoteles yorumcusu Themistius (Sophonias) (13.–14. yy), soruya şöyle cevap verir: Rüyayı hayal ettiğimizi bilmeksizin görürüz. Oysa tahayyül, hayal ettiğimizin farkında olduğumuz bir rüyadır.³³

Rüyanın ne olduğuna dair kanaatini ortaya koyduktan sonra Aristoteles rüyanın doğasını, bu kez uykuyu sağlayan koşullar ışığında değerlendirmeye girer: Duyu organlarının ürettiği duyuların işleyişine bağlı olan etkilenim sadece algılama gerçekleştiğinde değil, sonlandığında da mevcuttur. Tıpkı boşluğa fırlatılan cisimlerin hareketini sağlayan etkin sebebin hareket ettirilen şeylerle teması sona erse de hareketin devam etmesinde olduğu gibi ya da sıcak bir şey tarafından bir cismin parçası ısıtıldığında, ısının diğer parçalara da yayılıp onları da ısıtmasında olduğu gibi duyu organlarındaki etkilenim, algılama sadece bilfiil olarak devam ederken değil, sona erdiğinde de devam eder.³⁴ Demek ki, algının dış objesi ayrılrsa bile bıraktığı izlenimler devam etmektedir. Yani, duyu izlenimlerine dayanan uyarıcı hareketler, kişiler sadece uyanıkken değil, uykuda da tesirlerini sürdürür.³⁵ Gün içinde, duyular ve akıl bilfiil iken, sıradan duyusal uyarılar/dürtüler geriye itilir ya da belirsiz bir hal alırlar. Fakat güçlü olanlar yok olduğu anda en önemsizleri bile dikkat çekmeye başlar.³⁶ Geceleri ise, belirli duyular pasif olduğundan, dış kısımlardan içeriye gelen ısının ters akışından dolayı, bu duyu dürtüleri kan yoluyla algılama kaynağına, yani kalbe taşınır; karmaşa sakinleştiğinde ise belirgin hale gelir. Yemeklerden hemen sonra uykuda rüya görülmemesi, yemekten üretilen ısıya bağlı olarak vücut içi hareketin çok yüksek olmasından kaynaklanır. Bazı durumlarda ise rüya görüntüleri

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

32 Aristoteles, *De Somniis*, 459a15–20, ss. 380–381.

33 Ch. S. Papachristou, *a.g.e.*, s. 16.

34 Aristoteles, *De Somniis*, 459a25–459b5, ss. 381–382.

35 *A.g.e.*, 460b25–30, s. 386.

36 *A.g.e.*, 461a, s. 385.

Ömer OSMANOĞLU

karmaşık ve tuhaf olur; melankolik, heyecanlı ya da sarhoş insanların rüyaları böyledir.³⁷

Aristoteles'in rüyaları, kan dolaşımıyla ilişkilendirmesi dönemin tıp bilgisiyle ilgili bir durumdur. Zira, sinir sistemi veya nöronlar hakkında günümüzdeki mevcut bilgiye o dönemde henüz ulaşılmış değildir. Antik Yunan tıbbına göre, duyu organlarına ulaşan uyarılar kan aracılığıyla önce kalbe, ardından beyne ve vücudun diğer bölümlerine aktarılmaktadır. Buna göre, vücuttaki kan sakinleştiği ve daha saf hale geldiği oranda, duyu organlarından gelen uyarılar bütünlüğünü koruduğu için rüyalar daha sağlıklı ve görüntüler daha net olmaktadır. Uyku sırasında, kanın çoğunun kaynağına, yani kalbe çökmesi nispetinde iç duyu hareketler, kısmen bilkuvve, geri kalanı da bilfiil halde içe doğru kana eşlik eder. Ruhta bilkuvve varolan iç duyu hareketler engel ortadan kalktıktan sonra bilfiil hale geçerler ve duyu organlarında kalan kanın içinde hareket etmeye başlarlar.³⁸

Bu açıklamalar gösteriyor ki rüyalar, duyu dürtülerinin “onların (uyanık haldeyken) varış noktalarından itibaren kalbe nakledildikleri ana kadar” duyu organlarında muhafaza edilmiş hareketinden kaynaklanır. Duyu bilfiil hale geçerken alınan duyu izlenimin kalıntısı olan bu iç duyu hareketler yetersiz olduğu için rüyalarda gerçeğin daha az benzeri olan görüntüler görülmektedir. Rüyanın oluşumu da zaten bu imajlar nedeniyle gerçekleşir. Rüyanın tahayyül yetisinin bir ürünü olarak kabul edilmesinin sebebi de budur. Aristoteles'e göre duyu uyarılar bilfiil algılanırken, zihnin kontrol yetisi eğer tamamen engellenmediyse görüntüler hakkında bir takım tasvirler yapar ve asıl izlenimlere az çok benzeyen bu tür uyarıları asıl izlenim zanneder.³⁹ Daha açık bir ifadeyle, uyanıklık durumunda gün içinde gerçekleşen hareketler eğer çok büyük ve şiddetli değilse insanda

37 A.g.e., 461a5–10, s. 387.

38 A.g.e., 461b10, s. 389.

39 A.g.e., 461b15–461b25, s. 389–390.

Aristoteles'in Rüya Teorisi

iz bırakmazlar. Uykuda ise zıt bir durum gerçekleşir, en küçük hareket bile önemli görünür. İnsanlar rüyalarında gök gürültüsünden etkilendiğini zanneder, oysa gerçekte kulakta zayıf bir çınlama vardır; rüyadayken bal gibi tatlı lezzetlerin tadını çıkardıklarını sanırlar oysa sadece küçük bir damla balgam yutaktan aşağı inmektedir; ateşin üstünde yürüdüklerini sanırlar ama sadece uyku sırasında vücudun belli bölümlerini etkileyen hafif bir sıcaklık vardır. Uyandıklarında ise bu şeylerin gerçek niteliğini görürler. Dolayısıyla, dışarıdan gelen etkenimler, uykuda ve rüyada daha belirgin, şiddetli veya açık hale gelmektedir.⁴⁰ Ayrıca, eğer uyuyan uykuda olduğunu algılasa, yani uyku halinin bilincindeyse, görüntü kendini sunmaya devam eder fakat içindeki (bilinçteki) bir ses bu görüntünün gerçek olmadığını, bunun bir rüya olduğunu bildirir.⁴¹ Bu tespitler ışığında Aristoteles'in muhtemelen "hipnagogik" (uyanıklığın başlangıcını işaretleyen bilinç hali/uykuya geçiş dönemi) ve "hipnozompik" (uykudan uyanıklığa geçiş) olguları hakkında konuşan ilk filozof olduğu söylenebilir.⁴²

Netice itibarıyla Aristoteles, rüyanın bir tür görünüm olduğunu ve daha özel olarak uyku durumunda ortaya çıktığını belirtir. Hayali görüntüler rüya olmadığından duyular serbestken kendini ortaya koyan görüntüler de rüya değildir. Ayrıca, uykudayken bilfiil olarak ses, ışık, tat-koku ve temas algılanması neticesinde ortaya çıkan görünümler de rüya değildir. Gözleri yarı açık haldeyken uyuklayan ve belli belirsiz aldıkları duyuları başka şeylere benzetip de tam anlamıyla kendilerine geldiklerinde o duyumun gerçek kaynağını idrak edenlerin gördükleri de rüya değildir. Bazı insanlar da, uykudayken kendilerine yöneltilen sorulara cevap verirler. Bu

40 Aristoteles, *De Divinatione per Somnum (Uykuda Kehanet Üzerine)*, *The Works of Aristotle*, (Translated into English Under The Editorship of W. D. Ross), Vol. III içinde "Parva Naturalia" by J.I. Beare and G.R.T. Ross, (Oxford: Clarendon Press 1931), 463a5–20, s. 394.

41 Aristoteles, *De Somniis*, 461b30–462a5, ss. 390–391.

42 Ch. S. Papachristou, *a.g.e.*, ss. 31–32.

Ömer OSMANOĞLU

durumların hiçbiri rüya olarak adlandırılmamalıdır. Rüya, tam anlamıyla, duyu izlenimlerinin uykuda devam eden uyarılarına dayanan ve tam bir uykuda ortaya çıkan görünümüdür.⁴³

Aristoteles'in rüyaların oluşumundaki dış ve iç duyumların etkisine dair söyledikleri çağdaş dönemde Henri Bergson'un görüşleriyle büyük ölçüde benzerlik arz etmektedir. Bergson, *Zihin Kudreti* adlı kitabının rüya bahsinde, iç ve dış duyumların rüyanın oluşmasında etkili olduğunu belirtir. Schopenhauer'in şurdan ve sinir sisteminden gelen sarsıntıları açığa vuran bir olgu olarak rüyayı ele alması, psikolog Shemer'in her organa kendine mahsus rüyalara yol açma gücünü yüklemesi, hekim Artigues'in hastalıkların teşhisine rüyanın yardımcı bulunmasını sağlamak konusundaki fikirleri ve Tissie'nin sindirim, solunum, dolaşım bozukluklarının belli bazı rüya türleriyle nasıl ortaya çıktığını göstermesi Bergson'u oldukça etkilemiş ve rüya meselesini biyolojik, fizyolojik ve psikolojik bütünlükle derinden ilişkili olduğunu göstermeye yöneltmiştir.⁴⁴

Bergson'a göre çoğu rüyanın kaynağını görme, işitme, dokunma gibi duyumlar oluşturur.⁴⁵ Uyanıkken alınmış olan dış duyumlar, organizmadan kaynaklanan iç duyumlar ve uyku sırasında alınmaya devam eden duyumlar rüyalara katışmakta ve orada farklı biçimlerde etkili olmaktadır. Aristoteles'in işaret ettiği husus Bergson'un da dikkatini çekmiştir: Duyu verileri, uyanıklık halinde yerli yerindedir fakat uyanıklık halinde kişi içinde bulunduğu eylemlerden ötürü ve dalgınlık yüzünden kendi kendisinin dışında yaşamaktadır; kişiyi kendisine geri getiren ise uykudur. Diğer yandan, sara buhranları, kalp ritminin yükselip alçalması, basınç gibi durumlar, hastalıklar veya vahim arızalar da rüyaları etkilemekte ya da

43 Aristoteles, *De Somniis*, 462a15–462b5, ss. 391–392.

44 Henri Bergson, *Zihin Kudreti (L'Energie spirituelle)*, çev. Miraç Katırcıoğlu, (İstanbul: MEB Yayınları 1998), s. 112.

45 *A.g.e.*, ss. 107–110.

Aristoteles'in Rüya Teorisi

rüyalar onlardan etkilenmektedir. Bu hususlar, yanılısamları gerçekliğe dönüştüren unsurlardır.⁴⁶ Bergson rüyanın oluşumunda malzeme görevi gören duyumların dağınık, belirsiz ve müphem oluşuna da işaret eder. Uykudan yeni uyanmış birinin muhayyilesi ara sıra rüyaya katılır, rüyayı değiştirir ve boşlukları doldurmaya çalışır. Dolayısıyla, zihnin çalışan kısmı ile rüya gören kısmı aynı değildir. Çalışan kısım şuur altındadır ve uyku sırasında zihnin muhakeme eden tarafı rüyaya genel olarak etkisiz kalmaktadır. Bergson'dan önce bu tespiti Aristoteles yapmıştır. Bergson'a göre muhakeme uyandıktan sonra işe koyulur ve rüyayı bir araştırma konusu haline getirir. Unutulmuş bir ayrıntı, ortadan kalkmış gibi görünen ama gerçekte hafızanın derinliklerinde gizlenmiş duran bir hatıra rüyalarda açığa çıkmış olabilir. Freud'u rüyaları araştırmaya motive eden tam da bu husustur.⁴⁷

Bergson'a göre hafızanın derinliklerindeki hatıralar da rüyaların oluşumunda oldukça etkilidir. Hatıralar zihinde hiç durmadan kımıldayan, şimdiyle eş-zamanlı ve bu şimdiyle birlikte geleceğe dalıp gömülen bir bütünlük arz eder. Hatıralar, şuurun aydınlatmış bulunduğu sahnenin alt tarafında, aşağısında dururlar; iç ve dış duyumlarla birlikte uyurken açığa çıkarlar ve rüya olarak kendilerini gösterirler.⁴⁸ Bu bakımdan rüya adeta gerçekliğin yanı başında ama gerçekliğin dışında muhakeme yürütmek gibidir.⁴⁹ Fakat Bergson, kavramak ile rüya görmek arasındaki farkın da bilincindedir. Zihin uyku sırasında da çalışmaya devam eder, duyumlar ve hatıralar üzerinde işlem yapar. Uyumak, dış dünyadan çekilip kalmaktır fakat uyku duyuları dış izlenimlere kapamaz, çoğu rüyanın malzemesi bu intibalardan gelir. Bu itibarla rüya, düşüncenin yüksek görevlerine verilmiş

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

46 A.g.e., ss. 111–112.

47 A.g.e., ss. 113–114.

48 A.g.e., ss. 115–117.

49 A.g.e., s. 62.

Ömer OSMANOĞLU

bir tür dinlenme, muhakemenin bir tür ertelenmesidir. Çünkü rüyada mantıkla çoğu kez ilgilenmeyiz fakat muhakeme yeteneğimiz de tümüyle işlevsiz kalmaz. Buradan çıkan sonuç, rüya durumu, ne muhakemenin yıkılıp yok olduğu ne de duyuların tamamen tıkanması durumudur.⁵⁰ Rüya ile uyanık olmanın temel farkı ise, insanî melekelerin ilkinde gevşemiş, ikincisinde ise gergin olmasıdır. Fakat ikisinde de akıl bir biçimde hüküm sürer. Böylece kavrayış, hatıra ve muhakeme rüyalarda bol bol kaynaşmış dururlar.⁵¹

Psikiyatrist Emil Kraepelin (1856–1926) rüyalar konusunda yaptığı araştırmalar neticesinde Bergsoncu yaklaşıma muhalif bir pozisyonu tercih eder. Rüyalarda işitsel niteliğin asgari düzeyde olduğunu, görsel niteliklerin ise daha baskın olduğunu ortaya koyan Kraepelin'in görüşleri, Aristoteles'in rüyaların tahayyülün ürünü olduğu yönündeki savlarını destekler gibi görünmektedir. Kraepelin'e göre rüyalar vizyonlar ve hareketlerin temsilleri aracılığıyla kendilerini açığa vurur. İşitsel algılar arka plana çekildiği için rüyalardaki konuşmanın unsurlarını hatırlamak güçleşir. Bellek genel anlamda, rüya imajlarını seslerden daha kolay saptayabildiği için rüyalar, belirli bir mantıktan ziyade bir imajinasyon meselesidir.⁵²

Rüyaların yapısı, oluşumu ve fonksiyonlarına dair günümüzde sürdürülen tartışmalar Aristoteles ve Bergson'un görüşlerini teyit eder niteliktedir. Bu tartışmalar rüyaların, rüya görenin sürüp giden uyanıklık ilgilerinden güçlü bir şekilde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Mesela, uyanıkken gerçekleşen zihinsel aktiviteler uykuda da devam etmektedir. Hafıza, uyku sırasında da çalışmakta, zihinsel ağda aktivasyonlar ortaya koymaktadır. Dolayısıyla hafıza yollarında uyarılar devam ettiği için bu aktivasyonlar kendisini

50 *A.g.e.*, ss. 121–122.

51 *A.g.e.*, ss. 125–126.

52 Emil Kraepelin, "Über Sprachstörungen im Traum", *Psychologische Arbeiten* 5, Leipzig: Engelmann, 1910, s. 95. Aktaran: Thorsten Botz–Bornstein, *Filmler ve Rüyalar*, (İstanbul: Metis Yayınları 2011), ss. 71–72.

rüyalar olarak göstermektedir. Diğer yandan, rüyanın “mizaç düzenleyici işlevi” de bulunmaktadır. Rüyalar, uyanıklık halindeki duygusal ilgiler ile uykudan sonraki mizaç arasında rol oynayan bir değişken olarak karşımıza çıkarlar.⁵³ Açıkçası, rüya öğeleri uyanıklık halleriyle veya psikolojik durumla yakından ilişkilidir. Çünkü rüyalar, uyanıklık hallerini de yansıtır.⁵⁴

Uykuda Kehanet ve Rüyaların Yorumlanması

“Uykuda Kehanet Üzerine” adlı eserinde Aristoteles, Antik Yunan düşüncesinde bir gelenek haline gelmiş olan, rüyaların geleceği tahmin etmede birer haber kaynağı olmaları anlayışına karşı bir takım savlar ileri sürer. Bunu yaparken, ruhun tanrısal kökenine vurgu yapan ve ruhun bedenden ayrılarak çıktığı tanrısal yolculukta gerçeğe erişip açınıldığını savunan Pythagorasçı geleneği ve Tanrı'nın insanoğluna “geleceği görme bilgisi” verdiğini ve bu bilginin rüyalarda veya coşkunluk hallerinde ortaya çıktığını ileri süren Platon'u karşısına almaktadır. Aristoteles bu çalışmasının hemen başında, uykuda gerçekleşen ve rüyaya dayanan kehanetin küçümseyerek görmezden gelinemeyeceğini ama ona kesin bir güven de duyulamayacağını belirtir.⁵⁵ Çoğu insan rüyanın özel bir öneme sahip olmasından hareketle, bu tarz kehanetlere inanma veya bunları aşılama eğilimindedir. Kehanet, belli ölçülerde akıl belirtisine sahip olduğu için bazı konularda kendine has bir yapıya sahiptir ve rüyalarda bunun gerçekleştiğine insanlar kendilerini inandırabilir. Fakat uykuda kehaneti dikkate almayı gerektirecek bir sebep olmadığı için Aristoteles bu tür kehanetleri güvensiz

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

53 Cartwright R., “Dreaming as mood regulation system”, *Principles and Practice of Sleep Medicine*, 4th edition, W.B. Saunders, Philadelphia, 2005. aktaran: Dilek Çimen, “Rüyalar, Duygudurum ve Sorunlarla Başetme Stratejileri”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Anabilim Dalı, 2007, ss. 3–4

54 G.W. Domhoff, “Finding meaning in dreams a quantitative approach”, (New York: Plenum Press 1996), aktaran: Dilek Çimen, a.g.e., ss. 3–4.

55 Aristoteles, *De Divinatione per Somnum*, 462b, s. 393.

Ömer OSMANOĞLU

bulur.⁵⁶ Hele de bu tarz rüyaları gönderenin Tanrı olduğunu, Tanrı'nın bu tür kehanetleri bilge olanlara değil de sıradan insanlara gönderdiğini düşünmek tamamen absürttür. Diğer yandan, bunlara Tanrı'nın sebep olmadığı söylendiğinde ise geriye hiçbir olası neden kalmaz. Kısacası, kehanet içeren rüyaların sebepleri veya işaretleri tesadüften öteye geçemez.⁵⁷

Aristoteles, uyku yoluyla kehanetin mümkün olmadığını rasyonel bir biçimde şöyle açıklar: Uykudaki görünümünün, bağlantılı olduğu eylemlerin sebepleri olabilmesi ihtimal dâhilinde değildir. Uyanma anlarında eyleme geçmek üzere olduğumuzdaki gibi veya herhangi bir eylemde bulunurken ya da belli eylemlerde zaten bulunmuşken, bazı rüyalarda da kendimizi çoğunlukla bu eylemlerle ilgilenirken ya da onları uygularken buluruz. Bunun sebebi, gün içindeki asıl hareketlerin rüya görüntülerine zemin teşkil etmesidir. Aksi durumda, gün içinde sergilediğimiz eylemlerin başlangıç noktalarını uykuda başlayan hareketler teşkil edecek, uykuda gelen görüntüler, gündüz vakti bu eylemlere dair düşüncelerin zemini olacaktır. Bazı rüyaların gelecekteki olaylara dair işaretler taşıdığını ya da onların sebepleri olduğunu sanmamız bu yüzdendir.⁵⁸

Aristoteles'in aktardığına göre Demokritos da uyanıklık halindeki etkilenimlerin rüyalara zemin teşkil ettiği fikrindedir. Şayet bu tarz rüyaların sağladığı öngörü saf tesadüfün sonucu değilse, o halde diğer sav geçerlidir: Uyanırken alınan imajların ya da duyuların beden içindeki yayılımları bu tarz rüyalara sebep olur. Aristoteles bu durumu, bir nesnenin havada veya sudaki hareketine benzeterek açıklar. Suda veya havada hareket eden nesnenin etkin sebebi işlemi sonlandırırsa da hareket bir yere kadar kendini yaymaya devam eder. Demokritos'un da vurguladığı üzere, [hafızadaki] imajlar ve duyuların beden içindeki yayılımları uykuya dalma sırasında

56 *A.g.e.*, 462b5–20, s. 393.

57 *A.g.e.*, 462b20, s. 393.

58 *A.g.e.*, 463a20–30, s. 393.

Aristoteles'in Rüya Teorisi

ruha ulaşır. Bunlar gündüz vakti bozulmaya daha açık oldukları için geceleri daha iyi algılanabilir durumda olurlar. İnsanlar uyku sırasında uyanıklığa nazaran en ufak duyuusal harekete daha fazla duyarlı oldukları için uyku sırasında bunları daha belirgin bir biçimde algırlar. Dolayısıyla imajlar ve duyum yayılımları uykuda bir takım "görünümlere" sebep olmakta ve bunun bir neticesi olarak, uyuyanlar geleceği görece bir biçimde öngörmüş olmaktadır.⁵⁹

Aristoteles, Platon'un *Timaios*'taki uyku aracılığıyla geleceği görme gücünün Tanrı tarafından bilgelikten uzak, daha aşağı insanlara verildiği yönündeki savını çürütmek amacıyla şu kanıtı ileri sürer: Mizaç itibarıyla boşboğaz ve heyecanlı olan insanlar uykularında her tür görüntüyü görürler, onlar her tür hareketi deneyimledikleri için nesnel gerçekliklere benzeyen görüntüleri görme şansları artar. Aristoteles, ironi yaparak bu durumu tek-çift oynayan kumarbazların durumuna benzetir: Çok atarsan şansın da artar.⁶⁰ Eğer bu tarz rüyalar düzenli bir biçimde gündüz gerçekleşseydi ve bilge olan kimselere gelseydi bu takdirde onların Tanrı tarafından gönderilmiş olduğuna hükmedilirdi. Ancak, sıradan insanların rüyalar yoluyla bazı öngörülere sahip olması oldukça doğaldır. Çünkü yukarıda da belirtildiği üzere, bu tarz insanların zihinleri düşünmeye adanmamış, adeta düşünce tarafından terk edilmiş ya da nerdeyse tamamıyla boş olduğu için onların düşünceleri bir kez harekete geçirildiğinde onu harekete geçiren şeyin yönünde pasif bir biçimde sürüklenirler. Mesela, akıl hastalığına temayülü olan bazı insanların bu tarz öngörülere sahip olması, onların zihinsel hareketlerinin önünde herhangi bir engel olmamasıyla, yabancı (sıra dışı) durumlara karşı özellikle keskin bir algıları olmasıyla açıklanabilir.⁶¹

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

59 A.g.e., 464a5-15, s. 397.

60 A.g.e., 463b15-20, s. 396.

61 A.g.e., 464a20-25, s. 397-398.

Ömer OSMANOĞLU

Aristoteles uykuda kehanet konusunu, benzer başka durumlardan hareketle de açıklamayı dener. Bazı insanların özellikle canlı rüyalar gördüğü vakidir. Mesela, yakın arkadaşlar mahrem konular da dâhil olmak üzere birbirleri hakkında derin öngörülere sahiptir. Bu tarz yakın arkadaşlar birbirleri hakkında endişelenirler ve bunlar rüyalara da sirayet edebilir. Diğer yandan, kendi spekülasyonlarının sonuçlarını beklemeye katlanamayacak durumda olan melankolikler ya da kara sevdalı insanlar tez canlı olmaları sebebiyle öngörüler konusunda doğal olarak ustalaşırlar. Bu tür insanlar değişken karakterli olmaları hasebiyle olayları önceden, muhtemel birçok neticeyi hesaba katarak sürekli muhakeme ederler, zanlarda veya vehimlerde bulunurlar. Benzer bir durum delilerde de görülür. Onlar bir düşünce üzerinde dururken tıpkı melankoliklerin yaptığı gibi duysal hareketleri birbirine ekleyerek konuştuğu konuşurlar.⁶² Kısacası, Aristoteles bu tür durumdaki insanların öngörü sahibi olmasını doğal karşılar ve bu durumların kehanet olarak anlaşılmasını gerektiğini, bunların rasyonel açıklamaları olduğunu ısrarla vurgular.

Rüyaların yorumlanması meselesinde Aristoteles, bu konuda mahir olan insanların, benzerlikleri gözlemlene yeteneğine sahip kişiler olduğunu ileri sürer. Rüyada görünenler suda yansıyan şekiller gibidir. Sudaki hareket büyük olursa sudaki akis de orijinaline hiç benzemez ve şekiller gerçek nesnelere andırmazlar. Yorumlamada becerikli olanlar gerçekten böyle akisleri, dağılmış ve bozulmuş parçaları hemen fark ederler ve bir bakışta rüyada görünen resimlerin neyi temsil ettiği hakkında yorumlar yaparlar.⁶³

Aristoteles'in rüyaların yorumlanmasına dair ortaya koyduğu bu rasyonel açıklamalar çağdaş dönemde Freud'un ileri sürdüğü bazı tezlerde dolaylı bir biçimde olsa da yankı bulmuştur. Bu itibarla, Aristoteles'in görüşleri çerçevesinde Freud'a bakmak ortaya ilginç sonuçlar çıkaracaktır. Psikanalizin

---

62 *A.g.e.*, 464a25–464b5, s. 398.

63 *A.g.e.*, 464b5–15, s. 398–399.

Aristoteles'in Rüya Teorisi

kurucusu sayılan Freud'un, bilimsel çalışmalarında rüyaları bir model olarak merkeze alması Antik Yunan'dan bu yana tartışılan rüya konusunun önemini açık bir biçimde göstermektedir. Freud, *Düşlerin Yorumu*⁶⁴ adlı iki ciltlik eserinde bilinçdışı teorisini kurmak, psikanaliz için bir inceleme yöntemi ve bir tedavi tekniği inşa etmek için rüyaları merkezi konuma yerleştirir. Freud, *Düşlerin Yorumu*'nda "bilimsel bir psikoloji için taslak" oluşturur ve ayrıntılı bir zihin modeli geliştirir. Ayrıca, rüya süreçlerine, rüyaların niçin ve nasıl oluştuğuna ilişkin bir teori geliştirir. Kitabında, ayrıntılı bir biçimde rüyaların nasıl yorumlanabileceğini de anlatır.

Freud'a göre bir rüyayı yorumlamak, ona bir anlam yüklemek, rüyayı zihinsel eylemlerimizin zincirinde, diğerlerine eşit derecede geçerliliği ve önemi olan bir halkayla değiştirmek anlamına gelmektedir.⁶⁵ Freud, geçmişten bu yana rüyaları yorumlama konusunda temel olarak iki farklı yöntem kullanıldığını söyler. Bu yöntemlerden ilki "simgesel" rüya yorumudur. Bu yöntemde rüya içeriği bir bütün olarak göz önüne alınır ve onun yerine özgün olanla bazı bakımlardan benzeşen ve anlamlı olan bir başka içerik yerleştirilmeye çalışılır. Bu yöntem çok da anlamsız değildir ama karmaşa içindeki rüyalar konusunda başarısız kalır.⁶⁶ Simgesel yöntem, Aristoteles'in "Uykuda Kehanet Üzerine" adlı eserinde tartıştığı yöntemle çok benzer. Bunun farkında olan Freud, rüyaların esas itibarıyla gelecekle ilgili olduğu ve geleceği bildirebileceği düşüncesinin rüyalara verilen eski kehanet değerinin bir kalıntısı olduğunu vurgular. Açıkçası Freud, bu noktada Aristoteles'le benzer bir bakış açısına sahiptir. Freud'a göre, kehanet içerikli rüya yorumlarında "simgesel" rüya yorumu yöntemi kullanılır. Aristoteles bu tarz rüya yorumlarında benzerlikleri gözlemlenebilir.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

64 Sigmund Freud, *Düşlerin Yorumu I ve II*, çev: Dr. Emre Kapkın, 2. Basım, (İstanbul: Payel Yayınevi, 1996).

65 Freud, *Düşlerin Yorumu I*, s. 149.

66 A.g.e., s. 150.

Ömer OSMANOĞLU

sahip olanların daha başarılı olduğunu söylerken, Freud da başarının zekice bir düşünceyi ve doğrudan bir sezgiyi yakalamada gizli olduğunu söyler. Hatta simge aracılığıyla rüya yorumunun, özel yeteneklere sahip olmaya dayanan sanatsal bir etkinliğe yüceltilmesi de ihtimal dâhilindedir.⁶⁷

Freud'un dikkat çektiği diğer yöntem ise "şifre çözme" yöntemidir. Bu yöntemde rüyalardaki her işaret, bir tür şifre olarak ele alınır. İşaretler, sabit bir anahtar uyarınca, bilinen başka anlamlara çevrilir.⁶⁸ Freud'a göre hem simgesel yöntem hem de şifre çözme yöntemi bilimsel bir incelemede kullanılamaz. Simgesel yöntem kısıtlıdır ve genelleştirmeye uygun değildir; şifre çözme yönteminde ise her şey "anahtar"ın güvenilirliğine bağlıdır ve bu konuda tam bir güvence sağlamaz. Bu sorunlar düşlerin yorumlanması konusundaki bilimsel istekleri kırırsa da Freud bilimsel bir yöntemde ısrarlıdır: "Düşlerin gerçekten bir anlamı olduğunu ve düşleri yorumlamak için bilimsel bir yöntemin olası olduğunu ortaya koymalıydım." Meseleyi ilginç kılan husus, Freud'un kendisini, rüyaların yorumlanması konusunda halk arasında yaygın olan inançlara mevcut bilimsel yargılardan daha yakın bulmasıdır.⁶⁹

Freud'a göre "düşlerin yorumu, aklın bilinçdışı etkinliklerine götüren bir kral yoludur."⁷⁰ Rüya, patolojik bir bozukluğun akıl üzerindeki etkisiyle yaratılmaz, aksine rüyalar zihinsel aygıtın normal yapısı içinde zaten hazır bulunmaktadır. Rüya, zihinsel aygıtın normal yapısının bir kesimini oluştururlar ve onun yapısını kavramaya götüren yollardan birisidir.⁷¹ Diğer yandan rüyalar, zihindeki "baskılanmış malzeme"nin görünüşleri arasındadır. Uyanıklık halinde aklın baskılanmış malzemesinin ifade bulması

---

67 A.g.e., s. 150.

68 A.g.e., s. 150.

69 A.g.e., ss.152–153.

70 Freud, *Düşlerin Yorumu II*, 1996, s.324.

71 A.g.e., s. 323.

Aristoteles'in Rüya Teorisi

engellenir fakat gece olduğunda baskılanmış malzeme bilince doğru çıkmak için kendisine yöntemler ve araçlar bulur. İşte rüyalar, Freud'a göre, zihin denilen mükemmel ve gizemli aygıtın bileşimini kavramak bakımından önemlidir.⁷²

Aristoteles'i Freud'dan ayıran husus, rüya yorumlamasına atfedilen değerle ilgilidir. Freud, ruh-çözümsel çalışmalarının doğal akışı içinde, hastalarının anlattığı rüyaları dinliyor ve rüyaları patolojik bir düşünceden geriye doğru, hafızadan ziyade ruhta izi sürülmesi gereken bir zincire yerleştiriyordu. Rüyanın kendisini bir belirti olarak kabul ediyor ve belirtilere uygulanan yorum yöntemini rüyalara da uygulamak suretiyle bir tedavi yöntemi geliştirdiyordu.⁷³ Aristoteles ile Freud arasındaki görünüşte ortaya çıkan ilk farklılık, ilkinin geleceğe dair rüyalar üzerinde, ikincisinin ise geçmişe dair rüyalar üzerinde durmasıyla sınırlı değildir. Her ikisi de gelecek ya da geçmişe dair rüyaların Tanrısal bir kökeni olmadığı konusunda hem fikir olsa da, Freud'un rüya yorumlarını tedavide kullanmak amacıyla bir yöntem olarak önermesi Aristoteles'in suskun kaldığı bir durumdur. Aristoteles her ne kadar, gündelik yaşam deneyimlerinin rüya görüntülerine zemin teşkil ettiğini, uyanık durumda alınan uyarıların ve iç duyum yayılımlarının uykuda bir takım "görünümlere" sebep olduğunu söylese de mizacı bozuk, sürekli atıp tutan, heyecanlı, boşboğaz, akıl hastalığına temayülü olan kişilerin rüyalarını ciddiye almaz. Melankolik veya kara sevdalı insanların değişken karakterli olmaları muhakemelerini zanlarla ve vehimlerle karmaşık hale getirdiği için onların rüyaları da karmaşıktır. Deliler de bir düşünce üzerinde dururken tıpkı melankoliklerin yaptığı gibi duyusal hareketleri birbirine ekleyerek konuştuğunda konuşurlar. Dolayısıyla bu tarz sıradan insanların rüyalarına anlam yüklemek konusunda Aristoteles'in pek de gönüllü olmadığı ortadadır. Son olarak, Aristoteles,

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

72 A.g.e., s. 324.

73 Freud, *Düşlerin Yorumu I*, s. 153.

Ömer OSMANOĞLU

yakın arkadaşların birbirleri hakkında mahrem konular da dâhil olmak üzere derin öngörülere sahip olduğundan hareketle, birbirleri hakkında sürekli endişe duyan insanların düşüncelerinin rüyalara sirayet edebileceğine dikkat çeker. Aristoteles, tespit etmiş olduğu bu semptomlardan hareketle bir tedavi yöntemi önermeyi temel bir mesele olarak tartışmasa da, bu malzeme tam da Freud'un bilimsel yönteminin esas malzemesi olarak anlamlı hale gelecektir.

Rüyalar hakkındaki araştırmalarında Freud'un görüşlerini "kabul edilmez" bulan Alfred Adler ise rüyaların, Freud'un yaptığı gibi sadece cinsellik ve bazı hastalıkların tedavisi üzerinden yorumlanmasını onaylamaz. Adler, rüyaların dış faktörlerle ilişkisini farklı bir biçimde kurar. Çünkü Freud'un rüyaları "gündüze ait kalıntılar" olarak gören anlayışının daha ötesinde manalar taşıdığını savunur. Ona göre insanlar, sosyal duygu yetersizliği yüzünden çözümüne hazır olmadığı problemleri hayal güçlerine sığınarak çözmeye çalışırlar. Dolayısıyla rüyalar kamu anlayışına uymayan, sosyal duygu ile çatışan ama bireyi şüphelerinden ve sıkıntılarından kurtaran ve onu hayat stili bakımından güçlendiren, kendi "ben"ini değerlendirilmesine yardım eden çözümler sunar. Adler'e göre rüyaların en önemli fonksiyonu, rüya göreni toplum anlayışından uzaklaştırmaktır. Fakat rüya gören kimse böyle yaparak aslında kendi kendini aldatmaktadır. Adler'in Freud'a karşı çıkmasının bir diğer sebebi ise Adler'in rüyaları geçmişe değil, geleceğe matuf bir olgu olarak ele almasıdır. Rüya gören kimse, gelecekteki muhtemel bir problemi rüya sayesinde kendisine göre çözmeye hazırlanmaktadır.⁷⁴

Modern psikolojinin önemli isimlerinden birisi olan Carl Gustav Jung'un rüyalar hakkındaki fikirleri meselenin farklı yönlerine işaret etmek bakımından önem taşımaktadır. Esas itibarıyla Freud'un rüyaların fenomolojisi ve psikopatolojine dair çalışmalara saygı duyan Jung, onun kullandığı yönteme ve ulaştığı sonuçlara katılmamaktadır. Ona göre Freud,

---

74 Alfred Adler, *Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji*, çev. Halis Özgü, (İstanbul: Hayat Yayınları 2002), ss. 115–125.

Aristoteles'in Rüya Teorisi

rüyayı “arkasında bir şeyin dikkatlice gizlendiği salt bir ön cephe, bir görünüş olarak ele almaktadır.” Jung Freud’un nevrotik kişiliklerde rüyayı bir araç olarak kullanmasını kabul eder ve rüyalar yoluyla gizlenen şeylerin açığa çıkarılabileceğine inanır. Fakat rüya mutlak bir araç değildir ve nevrotik kişiler kadar normal kişiler de kabul görmeyen şeyleri gizleme eğilimindedir. Dolayısıyla rüya gibi normal ve yaygın bir fenomenin nevrotikliğe uygulanıp uygulanamayacağı Jung açısından ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü Jung’a göre rüya, görüldüğünden başka bir şey değildir; doğal bir olaydır ve onun bizleri yanıltacak kurnaz bir araç olduğu varsayımı yersizdir. Jung’a göre rüyalar, bilinç ve istem büyük ölçüde yok olduğunda ortaya çıkar. Bu durum, nevrotik olmayanlarda da rastlanan doğal bir olgudur.⁷⁵ Rüyalar olması gerektiğinden başka bir şey olmayan birer vizyondur ve onlar başka bir şeyi saklayan bir kılıf da değildir.⁷⁶

Jung rüyaları akıllı, amaca dönük ve kişisel bir kaynaktan çıkan bir olgu olarak kabul eder.⁷⁷ Jung’a göre rüyalar karmaşık olduğu kadar tutarlıdır ve her rüya belli bir mantığı ve niyeti ifade eder.⁷⁸ Rüyalar aklın istemsiz bir ürünüdür⁷⁹ ve bilinçdışı olayların oluşturduğu zincirin görünür halkalarıdır.⁸⁰ Rüyalar, “kişisel deneyimlerin alçak gönüllü şahitleridir.”⁸¹ Jung rüyaları aynı zamanda, psikenin tam da altında yatan süreçleri yansıtan önemli bir bilgi kaynağı olarak görür. Bu süreçlere ulaşıldığı takdirde, hastalığın da “köklerine” inilmiş olur.⁸²

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

75 Carl Gustav Jung, *Psikoloji ve Din*, çev. Ender Gürol, (İstanbul: Payel Yayınları 2006), s. 29.

76 *A.g.e.*, ss.85–86.

77 *A.g.e.*, s.23.

78 *A.g.e.*, ss.29–30.

79 *A.g.e.*, s.57.

80 *A.g.e.*, s.36.

81 *A.g.e.*, s.56.

82 *A.g.e.*, ss.24–25.

Ömer OSMANOĞLU

Jung rüyaların kolektif yönüne vurgu yapması bakımından rüya olgusunu ele alan diğer filozof ve psikologlardan ayrılır. Jung'a göre rüyalar büyük ölçüde kolektif malzemeye dayanırlar. Bu kolektif malzeme, farklı folklor ve mitolojilerde belirli motiflerin hemen hemen aynı şekilde tekrarlanması şeklinde gerçekleşir. Bireyin yaşadığı toplum, nefes aldığı kültürel ve sosyal yapı, tarihsel ve dinî olgular rüyalara büyük oranda malzeme sağlayan unsurlardır. Jung bu kolektif motiflere "arketip" adını verir. Arketipler, dünyanın farklı bölgelerindeki mitlerin parçalarını oluşturan kolektif nitelikteki şekiller ve imgelerdir. Bunlar aynı zamanda bilinçdışı kökenli bireysel ürünlerdir. Arketip motifler sadece gelenekler ve göç yoluyla değil, soya çekim yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılmak suretiyle bir takım kalıplar haline dönüşürler.⁸³ Dolayısıyla rüyanın oluşmasında ve yorumlanmasında bu arketipler de dikkate alınmalıdır.

---

83 A.g.e., s.57.

Aristoteles'in Rüya Teorisi

KAYNAKÇA

Alfred Adler, *Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji*, (çev. Halis Özgü), (İstanbul: Hayat Yayınları 2002).

Aristoteles, *De Divinatione per Somnum (Uykuda Kehanet Üzerine)*, *The Works of Aristotle*, (Translated into English Under The Editorship of W. D. Ross), Vol. III içinde "Parva Naturalia" by J.I. Beare and G.R.T. Ross, (Oxford: Clarendon Press 1931).

Aristoteles, *De Somniis (Rüyalar Üzerine)*, *The Works of Aristotle*, (Translated into English Under The Editorship of W. D. Ross), Vol. III içinde "Parva Naturalia" by J.I. Beare and G.R.T. Ross, (Oxford: Clarendon Press 1931).

Aristoteles, *De Somno et Vigilia (Uyku ve Uyanıklık Üzerine)*, *The Works of Aristotle*, (Translated into English Under The Editorship of W. D. Ross), Vol. III içinde "Parva Naturalia" by J.I. Beare and G.R.T. Ross, (Oxford: Clarendon Press 1931).

Carl Gustav Jung, *Psikoloji ve Din*, (çev. Ender Gürol), (İstanbul: Payel Yayınları 2000).

Cengiz Çakmak, "Herakleitos'ta Uyku ve Rüyalar", *İnsancıl*, 2005, C.4, ss. 1-7.

Christina S. Papachristou, "Aristotle's Theory of 'Sleep and Dreams' in the light of Modern and Contemporary Experimental Research", *E-LOGOS Electronic Journal For Philosophy*, University of Economics Prague, ISSN 1211-0442 17/2014.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi
Yıl:3
Sayı:4

Ömer OSMANOĞLU

Dilek Çimen, “Rüyalar, Duygudurum ve Sorunlarla Başetme Stratejileri”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Anabilim Dalı, 2007.

Henri Bergson, *Zihin Kudreti*, çev. Miraç Katırcıoğlu, (İstanbul: MEB Yayınları 1998).

Platon, *Devlet*, çev. Cenk Saraçoğlu, Veysel Atayman, (İstanbul: Bordo Siyah Yay. 2005).

Platon, *Menon*, çev. Adnan Cemgil, (Maarif Matbaası 1942).

Platon, *Theaitetos*, çev. Furkan Akderin, (İstanbul: Say Yay. 2014).

Platon, *Timaios*, çev. Erol Güney, Lütfi Ay, (İstanbul: Cumhuriyet Dünya Klasikleri 2001).

Sigmund Freud, *Düşlerin Yorumu I ve II*, çev. Emre Kapkın, 2.Basım, (İstanbul: Payel Yayınevi 1996).

Thorsten Botz–Bornstein, *Filmler ve Rüyalar*, çev. Cem Soydemir, (İstanbul: Metis Yayınları 2011).